

Πανηγυρικός Λόγος
τῆς Α. Θ. Παναγιότητος
τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου
κ. κ. Βαρθολομαίου
κατά τήν ἐορτήν
τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν
Αἵθουσα Τελετῶν
τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης
(29 Ἰανουαρίου 2026)

Ἱερώτατε Μητροπολίτα Θεσσαλονίκης κύριε Φιλόθεε,
Ποιμενάρχα τῆς θεοσώστου ταύτης Ἐπαρχίας,
Τιμιώτατοι ἐν Χριστῷ ἀδελφοί Ἱεράρχαι,
Ἐξοχώτατοι,
Ἐλλογιμώτατοι, κύριε Πρύτανι, κύριοι Ἀντιπρυτάνεις,
κύριοι Κοσμήτορες καί Πρόεδροι Τμημάτων, κύριοι
Καθηγηταί, κυρίαι Καθηγήτριαι,
Ἐντιμολογιώτατοι Ἀρχοντες Ὀφφικιάλιοι,

Ἐντιμότατοι ἐκπρόσωποι τῶν Ἀρχῶν,
Προσφιλέστατα τέκνα ἐν Κυρίῳ φοιτηταί καί φοιτήτριαι,
Κυρίαί καί Κύριοι,

Ἐκφράζομεν θερμᾶς εὐχαριστίας πρὸς τὰς Πρυτανικὰς Ἀρχάς τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης διὰ τὴν εὐγενῆ καί λίαν τιμητικὴν πρόσκλησιν νὰ ἐκφωνήσωμεν τὸν Πανηγυρικὸν Λόγον ἐπὶ τῇ ἐορτῇ τῶν Τριῶν Ἱεραχῶν, τῶν «Προστατῶν τῶν Ἑλληνικῶν καί Χριστιανικῶν Γραμμάτων». Ἐπαναλαμβάνομεν καί ἐνώπιόν σας, ὅτι κάθε τιμὴ πρὸς ἡμᾶς διαβαίνει ἐπὶ τὴν Ἀγίαν τοῦ Χριστοῦ Μεγάλην Ἐκκλησίαν, τὴν πάμπολλα καί ἀνεκτίμητα προσενεγκοῦσαν εἰς τὴν παιδείαν τοῦ Γένους. Αὐτὴν τὴν Ἐκκλησίαν διακονοῦμεν ὡς κληρικός ἐπὶ σχεδὸν ἐξήκοντα πέντε ἔτη, ἐξ ὧν τὰ τριάκοντα πέντε ὡς Προκαθήμενος αὐτῆς. Δοξάζομεν τὸν φιλάνθρωπον Δοτῆρα παντός ἀγαθοῦ δι' ὅσα ἐπεδαψίλευσεν εἰς τό ταπεινὸν ἡμῶν πρόσωπον. Αὐτὰ τὰ ὅποια θὰ εἴπωμεν, ἐν συνεχείᾳ, ἐκφράζουν τό πνεῦμα τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως καί τὴν ἀνύστακτον μέριμνάν της διὰ τὸν πνευματικὸν πολιτισμόν, ὅπου καρποφορεῖ ἡ πολύτιμος παρακαταθήκη τῶν Μεγάλων

Ἱεραρχῶν, τῶν «τριῶν μεγίστων φωστήρων τῆς τρισηλίου θεότητος».

Ἦχει ζωτικήν σημασίαν νά γνωρίζουν οἱ νέοι καί αἱ νέαι μας τήν ἀσύγκριτον προσφοράν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου πρὸς τό Γένος, τόν κεντρικόν ρόλον του εἰς τήν διάσωσιν τῆς ταυτότητός μας, καθώς καί τήν παγχριστιανικήν καί πανανθρωπίνην ἀποστολήν του. Τό Οἰκουμενικόν Πατριαρχεῖον ἔσωσε κυριολεκτικῶς τήν πνευματικήν καί πολιτισμικήν ἰδιοπροσωπίαν καί τήν γλῶσσαν μας, ἐν καιροῖς δυστήνοις, διά τῆς ἰδρύσεως καί λειτουργίας σχολείων καί Ἀκαδημιῶν, διά τῆς ἐπιλογῆς καί προσκλήσεως σοφῶν διδασκάλων, διά τῆς προαγωγῆς τῆς θύραθεν καί τῆς ἐν Χριστῷ παιδείας, ἀλλά καί διά τοῦ παιδευτικοῦ, τοῦ μορφωτικοῦ καί μεταμορφωτικοῦ ἔργου, τό ὅποῖον ἐπιτελεῖ ἡ ζωή τῆς Ἐκκλησίας, ἡ θεία λατρεία, ἡ πνευματικότητα, ἡ φιλανθρωπία καί ἡ ἀλληλεγγύη, τό ἐκκλησιαστικόν ἦθος, πού εἶναι νίκη ἐναντίον ὅλων τῶν δυνάμεων, αἱ ὁποῖαι ἀπειλοῦν τήν ἱερότητα τοῦ ἀνθρωπίνου προσώπου καί τήν ἀκεραιότητα τῆς δημιουργίας. Δέν ἐπαρκοῦν ἡ ἐπιστημονική γνῶσις, ἡ τεχνολογική ἐγγραμματοσύνη, ἡ οἰκονομική πρόοδος καί αἱ σύγχρονοι ιδέαι διά τήν συγκρότησιν καί

διαφύλαξιν τῆς ταυτότητός μας, εἰς τόν πυρῆνα τῆς ὁποίας εὐρίσκεται ὁ πνευματικός πολιτισμός μας.

Τιμῶμεν σήμερον τοὺς τρεῖς «οἰκουμενικούς διδασκάλους», τόν οὐρανοφάντορα θεολόγον, τόν φιλόθεον ἀσκητήν, τόν προστάτην τῶν ἐν ἀνάγκαις καί «νέον σιτοδότην» Μέγαν Βασίλειαν, τόν Γρηγόριον τόν Θεολόγον, τόν «θερμότατον ὑπέρμαχον τῆς Τριάδος» καί «ἄκρον εἰς παιδείαν παντοίαν», διά τῆς βαθυστοχάστου θεολογικῆς σοφίας τοῦ ὁποίου θεολογοῦμεν μέχρι τῆς σήμερον, ἀλλά καί ψάλλομεν καί προσευχόμεθα διά τῶν ἐξόχων ποιητικῶν του λόγων, καί τόν Ἰωάννην τόν Χρυσόστομον, τόν ἔνθερμον κήρυκα τοῦ Εὐαγγελίου, τόν «διδάσκαλον τῆς Θείας Εὐχαριστίας», τόν ἀριστεά τῆς εὐσεβείας, τόν ἀγωνιστικώτατον καί θυσιαστικώτατον.

Τοὺς θαυμάζομεν διά τήν ἄνευ ὅρων ἀφοσίωσίν των εἰς τόν Χριστόν καί εἰς τήν διακονίαν τῆς Ἐκκλησίας Του, διά τήν ἑλληνικὴν καί κατὰ Χριστόν παιδείαν των, διά τήν εὐρύτητα τοῦ πνεύματός των, διά τόν τρόπον καί τό βάθος τοῦ θεολογεῖν, εἰς τό ὁποῖον συνδυάζεται «μέ ἀρμονικόν τρόπον ἡ λογία καί ἡ χαρισματική θεολογία». Τοὺς εὐγνωμονοῦμεν διά τόν ἀγῶνα των κατὰ τῶν αἱρέσεων καί τῆς ἀλλοτριώσεως

τοῦ χριστιανικοῦ ἥθους, διά τό ζωηρόν ἐνδιαφέρον των διά τήν νεότητα, τήν ἐνθεον παίδευσιν καί τήν προκοπήν της, διά τήν σύζευξιν Ἑλληνισμοῦ καί Χριστιανισμοῦ, ἡ ὁποία, ὅπως γράφει ὁ μακαριστός Μητροπολίτης Περγάμου Ἰωάννης Ζηζιούλας, παλαιός καθηγητής τοῦ Πανεπιστημίου σας, «ἔκρινε ὀριστικά καί εὐεργετικά τήν πορεία ὅχι μόνο τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλά καί τῆς παγκόσμιας ἱστορίας»¹.

Οἱ Μεγάλοι Πατέρες κατώρθωσαν νά διατυπώσουν μέ μοναδικόν τρόπον τήν ἐμπειρίαν τῆς ἐν Χριστῷ σωτηρίας διά τῆς χρήσεως τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφικῆς ὀρολογίας. Διά τοῦ λόγου καί τῆς γραφίδος των, ὁ Χριστιανισμός ἀπηυθύνθη μέ ἀξιώσεις εἰς τό συνυφασμένον μέ τήν ἑλληνικήν γλῶσσαν καί παιδείαν πολιτισμικόν περιβάλλον, ἐξέφρασε μέ δυναμισμόν τήν εὐαγγελικήν διδασκαλίαν καί ἐνεπλούτισε τόσον τήν θεολογίαν, ὅσον καί τήν ἑλληνικήν φιλοσοφίαν. Κατά τήν ἄποψιν τοῦ μακαριστοῦ Βασιλείου Τατάκη, διατελέσαντος καί αὐτοῦ καθηγητοῦ τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, «μέσα στή χριστιανική διδασκαλία καί μέ αὐτήν ὁλοκληρώνεται ὁ ἑλληνικός λόγος, ἀφοῦ ὕστερα ἀπό τήν ἀναφορά του κατά τήν ἀρχαιότητα στά

¹ Ἰωάννου Ζηζιούλα, «Ἑλληνισμός καί Χριστιανισμός», *Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους*, τόμος ΣΤ', Ἀθήνα 1976, σ. 559.

‘κατά κόσμον’, τώρα κυρίως αναφέρεται στά ‘ὑπέρ κόσμον’ καί ‘ὑπέρ λόγον’»². «Ἡ γάρ πίστις τοῦ καθ’ ἡμᾶς λόγου πλήρως», λέγει ἐπιγραμματικά ὁ Γρηγόριος ὁ Θεολόγος³. Ἡ πίστις εἰς Χριστόν δέν ἀπαιτεῖ τό *sacrificium intellectus*, τήν θυσίαν τοῦ λόγου, ἀλλά ἐμβαθύνει, ἐμπλουτίζει καί μεταμορφώνει τόν λόγον.

Ἡ συνάντησις τῆς χριστιανικῆς θεολογίας μέ τήν ἑλληνικήν φιλοσοφίαν δέν ἦτο διά τούς μεγάλους Πατέρας ἀπλῶς θεωρητική ὑπόθεσις, ἀλλά εἶχεν ἄμεσον σχέσιν μέ τό θέμα τῆς σωτηρίας τοῦ ἀνθρώπου. Εἶχον μελετήσει ἐπισταμένως τήν φιλοσοφίαν καί προέβησαν εἰς τό «καινοτομεῖν τά ὀνόματα», ἔδωκαν δηλαδή νέον περιεχόμενον εἰς τάς φιλοσοφικάς ἐννοίας, μέ σκοπόν νά ἐκφράσουν δι’ αὐτῶν τό Εὐαγγέλιον τῆς ἐν Χριστῷ ἐλθούσης Χάριτος. Ἐπρόκειτο περί ἑνός πραγματικοῦ ἄθλου, ὁ ὁποῖος ἐχαρακτηρίσθη ὡς «θαῦμα». Τό ἑλληνικόν πνεῦμα, ἐγκεντρισμένον πλέον εἰς τόν κορμόν τοῦ χριστιανικοῦ οἰκουμενικοῦ πολιτισμοῦ, ηὔξησε τήν ἐμβέλειάν του. Ἀποτελεῖ δέ ἀδιαμφισβήτητον γεγονός, ὅτι οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας συνέβαλαν μέγας εἰς τήν διάδοσιν τοῦ ἀρχαίου

² Βασιλείου Τατάκη, *Απομνημονεύματα*, ΜΙΕΤ, Αθήνα 1993, σ. 512.

³ Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, *Λόγος ΚΘ’*, ΒΕΠΕΣ 59, σ. 250,30.

έλληνικοῦ πνεύματος καί δικαίως χαρακτηρίζονται ὡς συνεχισταί του. Κάθε ἀναφορά εἰς τήν σημασίαν τῶν Πατέρων διά τήν ταυτότητά μας, ἐμπεριέχει καί τήν συμβολήν των εἰς αὐτήν τήν σύζευξιν, ἐκ τῆς ὁποίας τρέφεται ἡ ἰδιοπροσωπία μας. Ἐχομεν τήν ἀκλόνητον βεβαιότητα, ὅτι τά πολυτιμότερα στοιχεῖα τοῦ ἀρχαίου έλληνικοῦ πολιτισμοῦ ἐνεσωματώθησαν εἰς τήν ζωήν τῆς Ἐκκλησίας, ἀπέκτησαν πνοήν αἰωνιότητος, ἐνῶ ἡ Ἑλληνική γλῶσσα, ὡς γλῶσσα τῆς Καινῆς Διαθήκης καί τῶν Πατέρων, τῆς λατρείας καί τῆς ὕμνογραφίας, ἀπέδειξεν ἐκ νέου τήν ρωμαλεότητα, τόν ἐκφραστικόν της πλοῦτον καί τήν ἀδιάσπαστον ἐνότητά της. «Ὁ Ἑλληνισμός ὁλοκληρώθηκε μέσα στήν Ἐκκλησία· τέτοια εἶναι ἡ ἱστορική σημασία τῆς πατερικῆς θεολογίας», σημειώνει ὁ ἀποκληθεῖς «πρύτανις τῶν Ὁρθοδόξων θεολόγων» τοῦ εἰκοστοῦ αἰῶνος, μακαριστός π. Γεώργιος Φλωρόφσκυ⁴.

Τά ἔξοχα κείμενα τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν, ἡ θεολογία, ἡ εὐσέβεια, τό ἐκκλησιαστικόν των φρόνημα, ἡ ἀνθρωπολογική των σοφία καί αἱ παιδαγωγικαί των ιδέαι ἔχουν ἐντυπωσιακὴν ἐπικαιρότητα. Ἐν τῇ ἐννοίᾳ ταύτῃ, ἡ μνήμη

⁴ π. Γ. Φλωρόφσκυ, «Οἱ δρόμοι τῆς ρωσικῆς θεολογίας», εἰς τό ἔργον τοῦ ἰδίου: *Θέματα Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας*, ἐκδ. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 1979, σ. 227.

τῶν μεγάλων Πατέρων δέν εἶναι ἀναφορά εἰς τό παρελθόν, ἀλλά εἰς μίαν ἀεί ζῶσαν ἐκκλησιαστικήν παράδοσιν θεωρίας καί πράξεως, ἡ ὁποία φωτίζει τό παρόν καί ἀποτελεῖ ὁδοδείκτην διά τήν πορείαν μας πρὸς τό μέλλον. Διά τόν λαόν τοῦ Θεοῦ δέν ὑπῆρξε «χθές» καί δέν ὑπάρχει «σήμερον» χωρίς σύνδεσιν μέ τούς Πατέρας τῆς Ἐκκλησίας, μέ τήν πνευματικήν παρουσίαν καί μαρτυρίαν των. Εἶναι αὐτονόητον, ὅτι καί τό αὔριον τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ θά εἶναι «Πατερικόν».

Ἡ Θεολογία τῶν Πατέρων παραμένει πρότυπον θεολογικῆς ἐργασίας, πρωτίστως ὡς πρὸς τήν μέθοδον καί τόν ποιμαντικόν προσανατολισμόν. Εἶναι μία θεολογία ὑπαρξιακή καί συγκεκριμένη, ποτέ ἄσαρκος καί νοησιαρχική. Αὕτη ἡ ἐμπειρική καί ἐκκλησιοτραφῆς θεολογία συνδέει τήν πίστιν μέ τήν ζωήν, ὁμιλεῖ πάντοτε, ἐστραμμένη πρὸς τόν σύγχρονον ἄνθρωπον, ἄνευ ἐπιδεικτικῆς σοφίας καί ἐπιτηδευμένης εὐγλωττίας. Ὁ Ἅγιος Γρηγόριος ὁ Θεολόγος ἀπορρίπτει τήν ὑπερβολικήν προσκόλλησιν τῆς θεολογίας εἰς τήν ρητορείαν καί εἰς τήν «σοφίαν τήν ἐν λόγῳ κειμένην καί στροφαῖς λέξεων»⁵. Ὁ «ἀποδείξει λόγου» θαρρῶν μετατρέπει

⁵ Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, *Λόγος* ΙΣΤ', Β', ΒΕΠΕΣ 59, σ. 92, 26-28.

τήν θεολογίαν εἰς «τεχνολογίαν»⁶ καί ὑποβιβάζει τό «μέγα μυστήριον» τῆς χριστιανικῆς πίστεως εἰς «τεχνύδριον»⁷. Καί εἰς τήν θεολογίαν των οἱ Πατέρες δίδουν τήν μαρτυρίαν των ὡς «τῶν ἀλιέων μαθηταί»⁸.

Εἰς τούς Μεγάλους Πατέρας, ἡ πιστότης εἰς τήν παράδοσιν τῆς Ἀληθείας καί ἡ ἀνοικτοσύνη πρὸς τόν κόσμον καί τόν πολιτισμόν ἀλληλοπεριχωροῦνται καί ἀλληλοεμπλουτίζονται. Καί ἡ συνάντησις μέ τόν σύγχρονον κόσμον καί τὰς πολλές νέας προκλήσεις, ὀφείλει νά ἐκτυλίσσεται ἐν πιστότητι πρὸς τόν «οὐκ ἐκ τοῦ κόσμου» χαρακτῆρα τῆς Ἐκκλησίας καί ἐν ἐπιγνώσει τῶν νέων ἱστορικῶν δεδομένων. Ὅπως ἔλεγεν ὁ μακαριστός πνευματικός ἡμῶν πατήρ Μητροπολίτης Χαλκηδόνος Μελίτων, ἡ Ἐκκλησία «δέν εἶναι δυνατόν νά νοηθῇ ὡς ἄσχετη πρὸς τή ζωή, πρὸς τούς καιρούς, πρὸς τήν ἀγωνίαν αὐτῆς τῆς ὥρας, πρὸς τὰ φλέγοντα προβλήματα αὐτῆς τῆς στιγμῆς»⁹. Διά δέ τήν θεολογίαν ἀποτελεῖ βασικήν ἀρχήν ὅτι δέν πρέπει νά εἶναι «ἀμυντική», ὡς νά ἐστρέφοντο ὅλοι αἱ τρέχουσai ἐξελίξεις ἐναντίον τῆς Ὁρθοδοξίας.

⁶ Ὁ.π., Λόγος ΛΑ', ΙΗ', σ. 274, 39.

⁷ Ὁ.π., Λόγος ΚΖ', Β', σ. 213, 29-214,1.

⁸ Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, Λόγος Ε', ΚΕ', ΒΕΠΕΣ 58, σ. 345, 4-5.

⁹ Χαλκηδόνια. Μνήμη Μελίτωνος Χατζῆ, Μητροπολίτου Γέροντος Χαλκηδόνος (1913-1989), Σύνδεσμος τῶν ἐν Ἀθήναις Μεγαλοσχιτιῶν, Ἀθήνα 1999, σ. 457.

Ἡ σύνδεσις τῆς ζωῆς μας μέ ἀπορρίψεις καί φοβικά σύνδρομα, μέ κλειστότητα καί ἀδιαφορίαν διά τήν ἱστορίαν καί τόν πολιτισμόν, δέν δύναται νά στηριχθῇ εἰς τήν θεολογίαν τῶν Πατέρων. Ὁ Χριστιανός εἶναι δυναμικός καί κοινωνικός, ἀνοικτός πρὸς τόν συνάνθρωπον καί τόν κόσμον, «Θεοῦ συνεργός», «φλεγόμενος» ἄνθρωπος. Προξενεῖ εὐλογον ἔκπληξιν τό γεγονός ὅτι διάφοροι νεώτεροι στοχασταί ἐταύτισαν τήν χριστιανικήν ἐλευθερίαν μέ παθητικότητα καί «ἥθος τῶν ἀδυνάτων». Πρόκειται περί οἰκτρᾶς πλάνης. Εἶναι ἀδιανόητον ὁ ἄνθρωπος, ὅπως τόν περιγράφει ὁ Γρηγόριος ὁ Θεολόγος, ὁ «πλεκτός ἐξ ἀμφοτέρων, οὐρανίων χθονίων τε», ὁ «ἐπίγειος καί οὐράνιος», ὁ «ἐλευθερία τετιμημένος», τό «θεούμενον ζῶον», ὁ «πρόσκαιρος καί ἀθάνατος», νά εἶναι ὑποτονικός, ἀδιάφορος διά τήν ζωήν καί διά «τά τῶν ἀνθρώπων πράγματα». Τό ἄτοπον τοῦ μνημονευθέντος ἰσχυρισμοῦ ἐπιβεβαιώνεται ἀπό τό ὅτι οἱ Πατέρες ἔδωκαν ἰδιαίτεραν ἔμφασιν εἰς τό κοινωνικόν περιεχόμενον τῆς ἐλευθερίας, εἰς τήν κοινωνίαν τῆς ζωῆς καί τήν ἀδελφосύνην. Ὁ πιστός, ὁ ζῶν ἐκ Χριστοῦ, ἐν Χριστῷ καί εἰς Χριστόν, τόν διαπρύσιον Κήρυκα τῆς ἀδιασπάστου ἐνότητος τῆς ἀγάπης πρὸς τόν

Θεόν καί τῆς ἀγάπης πρὸς τὸν πλησίον, εἶναι ἀδιανόητον νὰ ἀδιαφορῇ διὰ τὸν ἀδελφόν. Ὁ «κλειστός ἄνθρωπος» ἐκπροσωπεῖ ἐδῶ μίαν κατ' ἐξοχὴν ἡλλοτριωμένην μορφήν ἀνθρωπίνου εἶναι.

Εἶναι χαρακτηριστικόν δι' αὐτό τό πνεῦμα τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν, ὅτι ἡ παιδεία εὐρίσκεται εἰς τό κέντρον τῆς σκέψεως καί τῆς δράσεώς των. Ἡ παιδεία ὄντως προϋποθέτει πάντοτε τὴν ἐλευθερίαν τοῦ ἀνθρώπου, εἰς αὐτὴν ἀπευθύνεται, αὐτὴν θέλει νὰ στρέψῃ πρὸς τό «ἀγαθόν». Δέν ὑπάρχουν αὐτοματισμοί εἰς τὸν ἐξανθρωπισμὸν τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ ἐλευθερία εἶναι πάντοτε χρέος, ἐπιδίωξις καί σκοπός, *faciendum* ὄχι *factum*.

Ἡ πεῖρα τῶν αἰώνων διδάσκει ὅτι ἡ διαπαιδαγώγησις τῆς νέας γενεᾶς εἶναι ἐγχείρημα δυσχερές καί ἰδιαίτερος ἀπαιτητικόν. Εἰς τὰ ἐγγενῶς περίπλοκα προβλήματα τοῦ παιδαγωγικοῦ ἔργου ἔρχονται σήμερον νὰ προστεθοῦν πρωτόγνωροι περιστασιακαὶ δυσκολίαι, εἰς τὰς ὁποίας ἀνήκει ἡ κυριαρχία τῶν νέων τεχνολογιῶν καί τῶν οἰκονομικῶν κριτηρίων εἰς τὸν χῶρον τῆς ἐκπαιδεύσεως. Ὁ ἠλεκτρονικός ὑπολογιστής εἶναι θαυμαστόν ἐργαλεῖον καί εἰς τό σχολεῖον, ἐπιβάλλει ὅμως εὐχερῶς τὴν ἄτεγκτον τετράγωνον λογικὴν

του, τήν μεταβολήν τῶν πάντων, καί τῶν προσώπων, εἰς data, εἰς «δεδομένα». Ἡ μετατροπή τῶν σχολείων εἰς «παραδείσους τῶν νέων τεχνολογιῶν» δέν λύει τό πρόβλημα τῆς παιδείας. Ἀλυσιτελής εἶναι καί ἡ προσέγγις καί ὀργάνωσις τῆς ἐκπαιδεύσεως ἀποκλειστικῶς ἐπὶ τῇ βάσει οἰκονομικῶν κριτηρίων. Τό νά καταστοῦν οἱ ὅροι σχολεῖον, ἐκπαιδευτικός καί μαθητής «οἰκονομικά κατηγορία», ἴσως νά ἀνταποκρίνεται εἰς τό πνεῦμα τῶν καιρῶν, δέν ἐκφράζει ὅμως τήν ἀλήθειαν τῆς παιδείας. Τό παιδαγωγικῶς «δέον» δέν συμπίπτει κατ' ἀνάγκην μέ τήν κυρίαρχον εἰς μίαν ἐποχήν ἀνθρωποεικόνα. Αὕτη λειτουργεῖ ὡς πρόκλησις διά τήν λυσιτελεστέραν λειτουργίαν τῆς παιδείας, ὅχι ὅμως ὡς κανονιστική ἀρχή της.

Συνάρτησιν τῶν νέων δεδομένων εἰς τόν χῶρον τῆς παιδείας ἀποτελεῖ καί τό γεγονός ὅτι ἡ καλλιέργεια τῶν πνευματικῶν ἐπιστημῶν ὑποχωρεῖ ἐνώπιον τῆς κυριαρχίας τῆς θετικῆς, τῆς τεχνολογικῆς καί οἰκονομικῆς ἐπιστημονικῆς γνώσεως. Ἡ χρηστική γνῶσις ἐκτοπίζει τήν ἀνθρωπιστικήν καί πνευματικήν παιδείαν, ἡ ὁποία ἐκπροσωπεῖ αὐτό πού ὑπερβαίνει τό ἀπλῶς «χρήσιμον». Εἶναι βέβαιον, ὅτι ἡ ἐξέλιξις αὕτη ἀποτελεῖ ἀνθρωπολογικήν καί παιδαγωγικήν

ἀστοχίαν. Ὁ ἄνθρωπος δέν εἶναι «δεμένος στόν πάσαλο τῆς στιγμῆς», δέν ἐγκλωβίζεται εἰς τό παρόν, ἡ ὑπαρκτική ὁλοκλήρωσίς του δέν ταυτίζεται μέ τήν ἱκανοποίησιν τῶν βασικῶν ἀναγκῶν του. Ὅταν ὁ μέγας φιλόσοφος Ἀριστοτέλης ὁ Σταγειρίτης ὀρίζῃ τόν ἄνθρωπον ὡς «ζῶον λόγον ἔχον», κατονομάζει τήν ἔντασιν, ἡ ὁποία ὑπάρχει εἰς τήν ἀνθρωπίνην ὕπαρξιν, μεταξύ τῆς βιολογικῆς μας ὑποστάσεως καί τῆς διαστάσεως τοῦ «λόγου», δηλαδή τῆς σκέψεως, τῆς γλώσσης καί τῆς ἐπικοινωνίας. Ὑπάρχει ὅμως μία τρίτη διάστασις: ὁ «λόγος ὑπάρξεως», ὁ σκοπός καί τό νόημα τῆς ζωῆς. Ὁ ἄνθρωπος δέν δύναται νά ζήσῃ ἄνευ νοηματοδοτήσεως τῆς ὑπάρξεώς του. Ἡ γνησία παιδεία, ὡς «ἀνθρωποποιΐα», εἶναι ἀδιανόητον νά παραμελῇ τήν ἀνάπτυξιν τῆς πνευματικῆς διαστάσεως.

Εἰς τήν Πατερικήν παράδοσιν, ὁ σκοπός αὐτός τῆς ἀγωγῆς συνδέεται μέ τήν παιδείαν ὡς «μετάληψιν ἀγιότητος»¹⁰, ὡς ἀνάδειξιν τοῦ ὑψηλοῦ προορισμοῦ τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ «περιαγωγή τῆς ψυχῆς» πρὸς τό «καθ' ὁμοίωσιν» ἐνισχύει τήν ἱκανότητα τοῦ ἀνθρώπου νά ἀντιμετωπίσῃ τάς ἀπαιτήσεις τοῦ ἐπιγείου βίου καί τάς

¹⁰ Ἰωάννου Χρυστοστόμου, Ἑρμηνεία εἰς τήν πρὸς Ἑβραίους Ἐπιστολήν, ΚΘ', γ', PG 63, 205.

όριακάς καταστάσεις, ἐνῷ ἡ συρρίκνωσις καί ὁ ἐγκλωβισμός τῆς ὑπάρξεώς μας εἰς τήν ἐνθαδικότητα συμπίπτει μέ ὑπαρκτικήν ἐξασθένησιν. Ἐάν βλέπωμεν τήν ζωήν ὡς Σισύφειον ἔργον καί τόν θάνατον ὡς τό ὁριστικόν τέλος, τότε ἡ ὑπαρξίς μας βυθίζεται εἰς τόν φόβον καί τήν ἀπαισιοδοξίαν.

Ἡ ραγδαία ἀνάπτυξις καί ἡ παγκόσμιος κυριαρχία τοῦ τεχνολογικοῦ πολιτισμοῦ δέν θά καταστήσῃ ἀσήμαντα καί ἀνενεργά ὅσα γνωρίζομεν διά τόν ἄνθρωπον, τήν ἐλευθερίαν του καί τήν *condition humaine*, ἔστω καί ἂν ἀσόφως πολλάκις διαδίδονται τοιαῦται θεωρήσεις. Ὅσον «ἡ αὐτή φύσις ἀνθρώπων ἤ», ἡ ἀγωγή καί ἡ παιδεία θά ἀσκοῦν ἀνθρωποποιητικόν ρόλον, θά ἀναφέρονται εἰς τήν ἐπιβίωσιν καί τό εὖ ζῆν, εἰς τήν γνῶσιν καί τήν πίστιν, εἰς τήν οἰκείωσιν τῆς παραδόσεως καί εἰς τήν συμβολήν μας εἰς τόν πολιτισμόν, εἰς τήν συμβίωσιν μετά τῶν συνανθρώπων μας καί εἰς τήν πολιτικήν, εἰς τήν εὐθύνην μας ὡς προσώπων καί εἰς τήν νοηματοδότησιν τῆς ὑπάρξεώς μας, θά ἐκπροσωποῦν αὐτό τό ὁποῖον «ὀφείλει» νά γίνη ὁ ἄνθρωπος.

Λίαν εὐστόχως ἡ Ἁγία καί Μεγάλη Σύνοδος τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, τήν συμπλήρωσιν δεκαετίας ἀπό τῆς συγκλήσεως τῆς ὁποίας τιμῶμεν ἐφέτος, διεκήρυξεν, ὅτι «ἡ

ἐπιστημονική γνῶσις δέν κινητοποιεῖ τήν ἠθικήν βούλησιν τοῦ ἀνθρώπου, ὁ ὁποῖος, καίτοι γνωρίζει τούς κινδύνους, συνεχίζει νά δοῦν ὡς ἐάν δέν ἐγνώριζεν»¹¹. Ἡ πνευματικότης καί ἡ ὑπεύθυνος ἐλευθερία δέν ἀναπτύσσονται αὐτομάτως καί παραλλήλως πρός τήν ἐπιστημονικήν κατάρτισιν καί τήν τεχνογνωσίαν. Αἰταιοῦνται ἠθική καί θρησκευτική ἀγωγή, παιδεία πνευματικῶν ἀξιῶν, αἱ ὁποῖαι θά ἀντλοῦν ἐκ τῆς ἀκενώτου πηγῆς τῆς πίστεως, τοῦ ἡθους καί τοῦ πολιτισμοῦ τῆς Ὁρθοδοξίας.

Ἐκλεκτή ὁμήγουρις,

Ἡ ταυτότης μιᾶς κοινωνίας κρίνεται ὄχι μόνον ἐπὶ τῇ βάσει τῆς τεχνολογικῆς καί οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως, τῆς ὁργανώσεως τῆς κοινωνικῆς καί πολιτικῆς ζωῆς, ἀλλά καί ἀπό τήν παρουσίαν ἐκείνων τῶν πνευματικῶν ἀξιῶν, αἱ ὁποῖαι ὑπενθυμίζουν ὅτι ὁ ἄνθρωπος δέν εἶναι μόνον πολίτης τοῦ κόσμου ἀλλά καί πνευματικόν ὄν, τό ὁποῖον ἀφουγκράζεται τήν φωνήν τοῦ οὐρανοῦ καί ποθεῖ τήν αἰωνιότητα. Εἰς τάς ἐκκοσμικευμένας κοινωνίας, ἡ «λήθη τοῦ

¹¹ Ἐγκύκλιος, § 11.

Ὑπερβατικοῦ» δέν ἔφερεν αἰσιοδοξίαν, ἀλλά παρήγαγε «λήθην τῆς ἐλπίδος». Προφανῶς, οὔτε ἡ ἄρνησις τοῦ τελικοῦ νοήματος τῆς ζωῆς καί τοῦ κόσμου, οὔτε ἡ τοποθέτησις τοῦ περιεχομένου τῆς ἐλευθερίας ὅπου καί ὅπως ὁ καθείς νομίζει, ἀποτελοῦν αὐθεντικήν ὑπαρκτικήν ἔκφρασιν.

Ἐχει λεχθῇ ὅτι τόν ἄνθρωπον «τόν τρομάζει ἡ ἰδέα, ὅτι εἶναι μόνον ἑκ τοῦ κόσμου τούτου». Εἶναι ἐξόχως ἀποκαλυπτικόν, ὅτι εἰς τήν ἐποχήν μας, εἰς τήν ὁποίαν ἡ ἐπιστημονική γνῶσις καί ἡ τεχνολογία εἶναι ἡ «μεγάλη δύναμις», πού ἀλλάζει ριζικῶς τήν ζωήν εἰς ὅλας τάς πτυχάς της, καί ἡ τεχνητή νοημοσύνη δημιουργεῖ μίαν βαθεῖαν καί πρωτόγνωρον τομήν εἰς τήν ἱστορίαν τοῦ πολιτισμοῦ, ἡ θρησκευτική πίστις ἀναδεικνύεται ὡς ἡ ἑτέρα «μεγάλη δύναμις», ἐκπρόσωπος ὅσων ὁ ἴδιος ἄνθρωπος «δέν μπορεῖ νά δώσῃ στόν ἑαυτό του», ὡς καί τῆς ἀληθείας ὅτι τό ἀνθρώπινον πρόσωπον εἶναι πάντοτε «περισσότερον ἀπό αὐτό πού δύναται νά συλλάβῃ ἡ ἐπιστήμη». Ἐπὶ τῆς βάσεως αὐτῆς, ἡ πρόοδος τῆς ἐπιστήμης καί τῆς τεχνολογίας ἐμφανίζεται ὡς ἀποκάλυψις τῆς ἰσχύος ἀλλά καί τῶν ὁρίων τῆς ἀνθρωπίνης γνώσεως. Ἡ θρησκευτική πίστις καί ἡ θεολογία ἀναγνωρίζουν τήν δύναμιν τῆς ἐπιστημονικῆς

γνώσεως, παραπέμπουσαι ἐν ταύτῳ μετ' ἐμφάσεως εἰς τό «πέραν τῆς γνώσεως».

Μέ αὐτάς τάς σκέψεις καί τά αἰσθήματα, εὐχαριστοῦντες καί αὖθις διά τήν πρόσκλησιν καί τήν τιμήν, μεταφέροντες εἰς πάντας ὑμᾶς τοὺς παρόντας καί εἰς τοὺς ἠγαπημένους σας τήν εὐλογίαν τῆς Ἀγίας τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας, ἐπικαλούμενοι ἐφ' ὑμᾶς, πρεσβείαις τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν, τῶν πυρσευσάντων πᾶσαν τήν οἰκουμένην ἀκτίσι δογμάτων θείων, τήν ζείδωρον χάριν καί τό ἄπειρον ἔλεος τοῦ Θεοῦ τῆς σοφίας καί τῆς ἀγάπης.